

УДК 7.067:111.85

DOI: 10.18523/2617-8907.2020.3.43-48

Надія Бабій

МИСТЕЦТВО В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ОЧІКУВАННЯ І РЕАЛІЇ

Актуалізовано питання сприйняття мистецьких об'єктів у міських просторах. Сприйняття мистецтва розглянуто як з позиції митців, поціновувачів, теоретиків, так і з позиції активної публіки, чия думка часто впливає на рішення містобудівельних художніх рад, різних конкурсних комісій. Розглянуто постійні та тимчасові проекти, створені до фестивалів, свят. Визначено низку суперечностей: між очікуваним і реалізованим, красивим та актуальним, ustalеним та експериментальним. Розкрито роль актуальних практик у перетворенні сталих міських просторів. Наголошено, що сучасне мистецтво є рушієм культури, і хоча не завжди сприймається загалом, дає змогу змінити розуміння сталих констант, протиставляючи новий підхід, відмову від традиційних форм, насичує простір новими змістами, переоцінює неможливе.

Ключові слова: артпрактики, актуальне мистецтво, трансформація міського простору, суперечливість сприйняття, традиційне суспільство.

Постановка проблеми. На закінчення другої декади ХХІ ст. урбанізація сприймається як об'єктивна реальність, що потребує відповідного чуттєвого усвідомлення. Освоєння міста вимагає не лише заповнення просторів функціональними об'єктами, а й наповнення новими змістами, суголосними культурній добі. Тож роль мистецьких об'єктів, практик актуальна як важливий аспект формування візуального образу міста.

Методологія дослідження. Як основні використано методи комплексного та системного підходу, що дало змогу різнобічно висвітлити питання особливостей появи та сприйняття об'єктів новітнього мистецтва в традиційних міських просторах західноукраїнських міст; порівняльний аналіз використано під час огляду реалізованих об'єктів, фото- та відеоджерел; актуальним став метод інтерв'ю та власного спостереження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній сприйняття мистецтва в міському

просторі розглянуто як з позиції митців, поціновувачів, теоретиків, так і з позиції активної публіки, чия думка часто впливає на рішення містобудівельних художніх рад, різних конкурсних комісій. Розглянуто постійні та тимчасові проекти, створені до фестивалів, свят. Визначено низку суперечностей: між очікуваним і реалізованим, красивим та актуальним, ustalеним та експериментальним. Наголошено, що сучасне мистецтво є рушієм культури, і хоча не завжди сприймається загалом, дає змогу змінити розуміння сталих констант, протиставляючи новий підхід, відмову від традиційних форм, насичує простір новими змістами, переоцінює неможливе.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику public art висвітлено в численних працях (виокремимо роботи О. Чепелик (2010), А. Єфімової (2016)); скульптурний пленерний рух як важливий чинник модернізації України досліджує М. Протас (2012). Специфіку громадських

просторів Львова докладно аналізує Б. Шумилович (2013). Попри достатню кількість публікацій, присвячених аналізу мистецьких практик у формуванні міських середовищ, зауважимо, що вони розглядають питання доволі однобоко – з позиції митців, забуваючи про дуальність постмодерністичних та гіпермодерних практик, у яких важливу роль відіграє співучасник процесів – публіка. Тож важливим є аналіз дописів у регіональній пресі, на інтернет-форумах, які демонструють цю позицію. Для розуміння суперечностей між подачею та сприйняттям мистецтва спираємося на працю І. Бондаревської (2016).

Мета статті – простежити актуальні мистецькі практики, реалізовані в західноукраїнських міських просторах на початку XXI ст.; визначити ступінь залежності мистецьких тенденцій від суперечки між профільними фахівцями та активною громадою міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період індустріальної революції відбувається примноження капіталу в містах, через що тут сформувалась культурна індустрія, здатна задовольнити естетичні потреби. Специфіка західноукраїнських міст полягає в їхній компактності, відносно добрій збереженості історичного ядра, сформованого в період належності територій до європейських монархій, орієнтації на туристичний потенціал. Центральна частина полісів має невелику поверховість та переважно незначні за розмірами громадські зони (public space), що можуть бути придатними для розміщення мистецьких об'єктів чи атракцій.

Трансформація середовища відбувається за рахунок активної розбудови останніх років. Як наслідок, ущільнені висотною забудовою ділянки, що примикають до історичного ядра. Старі промзони опинились у центрах забудов, активно освоюються під заклади креативної індустрії, нові мікрорайони формують інфраструктуру навколо гіпермаркетів. На формування культурних просторів західноукраїнських міст впливають особливості стратегій, у яких «...“править” капіталізм та націоналізм (...радіше тотальні тенденції, ніж політичні партії)...» (Шумилович 2013, с. 613), на передній план також ставляться християнські цінності, тоді як нові субкультури активізуються на полюсах.

Серед найбільш вивчених – урбаністичне середовище Львова, що відповідає його статусності як економічного, адміністративного та культурного центру Галичини. Менші міста значно глибше пов'язані з традиційним

сприйняттям мистецтва та культури, і хоча public art тут виражається фрагментарно, доволі однобічно, однак через це прояви актуальних практик різючі та набагато очевидніші.

Процес комунікації міського середовища з культурним соціумом відбувається як централізовано – через оголошення містобудівельних конкурсів, так і спонтанно – через вуличне мистецтво, фестивальний рух, інші перформативні практики. Панівними в міських просторах досі залишаються монументальні форми, що проявляють себе у скульптурі та стінописах, трансформуються разом зі зміною панівних культурних парадигм. Продемонструємо сказане на прикладі Івано-Франківська (Станіслава до 1966 р.) як типового західноукраїнського міста.

Визначною подією часів німецької окупації в Станіславі стало відкриття надгробного пам'ятника на могилі композитора Д. Січинського за проектом М. Зорія (1943). Дослідник творчості митця В. Баран зазначає, що проекти, подані на конкурс, оголошений львівською «Просвітою», були доволі традиційними, базувались на звичній схемі композиції з використанням жіночої фігури як музи, бандури тощо. В ескізному проекті Зорія (1933) зафіксовано кубістичну композицію. Реалізований проект хоча й зберігає початкову ідею, демонструє нову модерну пластику зрілого митця, посилену емоціями закарбованого в камені символізму (Баран 2003, с. 69). Сьогодні сприйняття цього артефакту не втрачає гостроти та визнання таланту автора, що свідчить про актуальність об'єкта для вказаної доби.

Після здобуття Україною незалежності Івано-Франківськ був у числі перших міст, де розпочалась активна декомунізація. Як наслідок, демонтовано пам'ятники Леніну та іншим політичним діячам СРСР. В урочищі Дем'янів Лаз відкрито масові поховання українців, розстріляних у добу сталінізму. Тут згодом створено меморіальний комплекс, центральним футуристичним об'єктом якого стала символічна дзвіниця авторства архітектора О. Козака. Самі розкопки, які проводило товариство «Меморіал», їх відвідання тисячами громадян держави, іноземцями стали визначною культурною перформативною практикою, важливість впливу котрої з позиції сьогодення можна прирівняти хіба до барокових містерій XVIII ст. (Бабій 2015, с. 49).

Кінець доби тоталітаризму та ізоляції ознаменувався зміною акцентів: звільнені постаменти масово заповнювались новими монументами. Як зауважує В. Єшкілев: «Тренд національного

пророка ... чесно відпрацював довгий шлях від проголошення маніфесту “Запануємо ми браття у своїй сторонці” аж до 90-х років минулого століття» (Єшкілев 2020).

Доволі показовим є факт оголошення 2008 року в Івано-Франківську конкурсу на проєкт пам'ятника Кобзареві. Попри прозорість процедури – висвітлення проєктних пропозицій у пресі, широкі громадські обговорення, участь у комісії високопрофесійних фахівців, мотивації з боку влади до пошуків нових виражень: «Ми маємо відійти від старого діда з відвислими вусами, у смушковой шапці» (Добош 2008), результат став чи не найкращим втіленням гіпермодерного гротеску: попри перемогу в конкурсі пропозиції В. Довбенюка та С. Полуботька, базованої на поєднанні фігуративної скульптури з інсталяційним кованим об'єктом, що символізував кобзу, авторитарним методом вирішено було встановити позаконкурсну скульптуру, подаровану громаді міста Леонідом Молодожанином. Цікаво, що таку саму скульптуру, лише на вищому постаменті, встановили 2011 року в Оттаві. Пам'ятник є останньою працею видатного митця, що страждав на хворобу Альцгеймера. Можливо, саме цим пояснюється тотальний пропорційний дисбаланс скульптури. Окремо зауважимо, що у відгуках на відкриття пам'ятника серед гучних схвальних слів, посилені патріотичними відозвами, знаходимо й об'єктивні: «...Більшість місцевої інтелігенції проігнорували захід, так як скульптура виявилась ЖАХЛИВОЮ. Художня цінність даного монумента наближається до НУЛЯ...» (Пам'ятник Тараса Шевченка – Оттава 2011).

Процес «меморіаломанії» активно триває донині, однак масштабні об'єкти змінили бронзовими скульптурами, вписаними в міське середовище, поєднавши в такий спосіб величне, героїчне та буденне. Численні пам'ятки стали тепер фотозонами, доповненням до екскурсійних маршрутів, у яких уже складно розрізнити пам'ятник, винесений на конкурс містобудівельної ради, від садово-паркової скульптури, відлітої на кошти місцевого бізнесу та встановленої біля ресторації чи готелю задля привабливості аудиторії. Тож найчастіше спостерігаємо, як «...популізм у скульптурі реплікує банальність чужих ангажованих ідей, збиваючи орієнтири та засмічуючи простір національної культури трешевою естетикою...» (Протас 2012, с. 13).

Опис сприйняття мистецтва в міському просторі буде неповним, якщо не згадати появу в центрі міста у 90-х роках суперечливого об'єкта – величезного гумового рожевого слона.

Попри очевидну тимчасовість і кітчевість, упродовж багатьох років слон був улюбленою локацією для сімейного фото. Коло нового «підніжжя» засвідчували урочистість подій молодята, численні делегації тощо. Рожевий слон, як і славнозвісне «яйце» біля міської ратуші, писанка в Коломиї, став уособленням попкультури, що керувалась гаслом: «Просто додай води».

Визначаючи алгоритм удосконалення механізмів створення та встановлення мистецьких об'єктів у міському просторі, А. Єфімова наголошує на важливості прозорої процедури надання дозволів, участі громади в обговоренні проєктів (Єфімова 2016, с. 148). Однак на практиці ці процеси виглядають доволі регресивно. Показові, широко висвітлені в пресі процеси вимоги громади, що вплинули на визначення переможців конкурсів: вибір пам'ятника Роксолані у Рогатині, пам'ятники «Руській трійці» та Романові Шухевичу в Івано-Франківську; лунають агресивні вимоги до заміни актуальних мистецьких меморіалів міста: наприклад, пам'ятника Страченим, Митрополитові Шептицькому тощо.

Капіталізація суспільства, поєднана з націоналістичними рухами, спричинилась від 90-х років до масового нищення мозаїк та сграфіто, що прикрашали фасади комунальних і житлових будівель міст Західної України. І хоча ці твори не мали виражених комуністичних гасел і символіки, створені визначними митцями модерністами, нонконформістами, за відсутності централізованої державної програми, розцінюються досі як непотріб. Таким чином знищено цілий пласт національного надбання, створений у 60–80-ті роки ХХ ст.

Суперечності між різним сприйняттям мистецтва фахівцями та публікою, закиди щодо «некрасивості» сучасного мистецтва І. Бондаревська пояснює відсутністю комунікації, різними рівнями сприйняття краси: «У публіки щонайменше має бути задоволення від спостереження мистецьких об'єктів та перебування у мистецьких просторах. Але, щонайбільше, вона має здобути непересічний досвід переживання моменту свого життя» (Бондаревська 2016, с. 16). Якщо під час споглядання твору реципієнт не бачить власної «істини», «краси», то «спілкування з мистецтвом для нього стає схожим на відвідування виставки потвор, які цілком реальні й незвичайні» (Бондаревська 2016, с. 20).

Однак сьогодні ми є свідками і прогресивних процесів, що змінюють обличчя міста. Меморіальна скульптура поступово переходить від бронзової та деталізованої до умовної, символічної, виражальної. Усе частіше в проєктах

використовують нетипові матеріали. Велике значення має залучення соціальних практик, серед яких симпозиуми та фестивалі. Саме вони через свою перформативність, тривалу дієвість у міському просторі дають змогу залучити публіку до співучасті, через що відбувається найдієвіша комунікація та взаєморозуміння.

В Івано-Франківську 1998 року відбувся перший міжнародний симпозиум з кам'яної скульптури, присвячений 2000-літтю Різдва Христового, де було виготовлено неординарні за пластичним вираженням абстрактні та символічні скульптури, що досі прикрашають місто. Пленерні акції стали одночасно платформою для спільного навчання, зокрема аудиторії, що мала нагоду «...звільняючись від позитивізму мислення – бачити і чути у звичайних об'єктах живої природи, природному камені в першу чергу, розумне й одухотворене життя Єдиного, частка якого присутня в кожній людині. Явище естетизації необробленого каменю реактивувало еманации “неолітичної релігії”, захованої в дальніх куточках нашого підсвідомого» (Протас 2012, с. 381).

Щорічне міжнародне дійство – фестиваль «Свято ковалів», що розпочалося з невеликої виставки 2002 року, поповнило місто кованими артоб'єктами. Відзначимо ґрунтовний підхід організаторів до вибору теми дійства, пов'язаної з соціальним призначенням колективної роботи («Букет майстрів», «Великоднє сонце», «Дерево щастя», «Час», «Гніздо» тощо). Нині в місті відкрито пішохідну зону на вулиці Шевченка, що є своєрідною галереєю надсучасних кованих скульптур з усього світу під відкритим небом, створено унікальну повітряну інсталяцію «Мої Птахи» (ідея проекту належить художникові-ковалеві В. Гудимі).

Також проведення з 2010 р. фестивалів сучасного мистецтва Porto Franko, впродовж яких демонструвались найсміливіші мистецькі інтервенції – театральні, вербальні, візуальні, медійні, – часто провокативні, що збурювали свідомість громади, і хоча й не відразу, однак сприяли порозумінню між актуальним і традиційним, сучасним і прийнятним. Попри закиди в соціальних мережах та пресі 2016 року про сумнівну мистецьку цінність і правомірність розміщення в історичній зоні абстрактних муралів «незрозумілого змісту», організатори акцій вважають місію виконаною, адже продемонстрований public art відбувся як комунікативний.

Усі ці обставини позитивні, позаяк спричинюють зрушення у сталих розуміннях колективної пам'яті. В останні роки місто наповнилось

новими об'єктами, що наперекір фігуративності звертаються до змістовності, використовують нетрадиційні технології, сучасні матеріали: пам'ятник Жертвам нацизму (авт. Степан Грицей, 2011), меморіал Небесній Сотні (авт. В. Семків, Ю. Семків, 2015), пам'ятник Степанові Пушику (2019, тих самих авторів); на конкурсі вшанування подвигу пожежників відзначено проєкт С. Полуботка (2019).

Через історичні обставини змінюється й середовище. Зокрема, цвинтарний комплекс, де розміщено надгробок Д. Січинському, зазнав кардинальних трансформацій: зруйнований у 80–90-х роках, 1989-го перетворений на меморіальний сквер. І хоча досі тут відбуваються поховання (героїв Небесної Сотні, героїв АТО), правиться в новозбудованій каплиці, зміна функції вплинула на буденне сприйняття надмогильних пам'ятників, прирівнюючи їх до паркової скульптури, придатної для близької комунікації. Подібну зміну функцій спостерігаємо і в інших міських просторах, де юні містяни використовують підніжжя пам'ятників як майданчики для стріт-трюків, стінописи міста в історичній частині поповнюються щоденно завдяки вторгненню графітчиків. На думку О. Чепелик, «...вислизання, іронія і дистанція, розчинившись у всьому, породжують нудьгу. Вже не цікаво знати, як щось деконструюється і розвалюється. Набагато цікавіше, що залишається, коли все розвалилося, як відбувається відродження з хаосу, де істина та відповідальність за реалізацію проєкту під назвою держава Україна як свого власного проєкту» (Чепелик 2010, с. 174).

Висновки. Визначено, що на початку ХХІ ст. артпрактики стали невідокремною часткою трансформаційних процесів урбаністичного середовища Західної України та демонструють багатство рефлексій, пов'язаних із суспільними змінами. Аналіз здобутків доводить, що стратегії західноукраїнських міст гнучкі до впровадження новітньої культури. Нові монументи, графіті, твори, що презентують «інтервенцію» мистецьких форм у міський простір, провокують до перетворення сталого сприйняття міського простору, породжують супутні практики акціонізму.

Водночас зауважуємо, що різнополюсне ставлення до мистецьких констант, соціальне замовлення на монументальні твори спричинюють радикальні суперечності в різних суспільних групах: актуальне визначається як маломистецьке, незрозуміле, тимчасове, а традиційне – як застаріле, прикладне, консервативне, оповідальне.

Список використаної літератури

- Бабій Н. Окаціональна архітектура XVIII ст. в бароковій культурі Станіславщини. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. 2015. Вип. 30–31, ч. 1. С. 45–52.
- Баран В. Михайло Зорій. Івано-Франківськ : Сімик, 2003. 272 с.
- Бондаревська І. Некрасиве мистецтво. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2016. Т. 180. С. 12–21.
- Добош Г. Яким буде пам'ятник Кобзареві в Івано-Франківську? 21 жовтня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1332151.htm> (дата звернення: 20.03.2020).
- Єфімова А. Сучасне мистецтво в міському просторі: перспективи та шляхи розвитку в Україні. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вип. 28. С. 143–152.
- Єшкілев В. Присмерки «жрецької» України. URL: <https://matrix-info.com/prysmerky-zhretskoyi-ukrayiny/> (дата звернення: 18.03.2020).
- Пам'ятник Тараса Шевченка – Оттава, Канада – 26 Червня 2011. URL: https://www.youtube.com/watch?v=21UyIVQK_3w&feature=feedlik (дата звернення: 20.03.2020).
- Протас М. Скульптурные симпозиумы Украины: Стилистико-парадигмальная эволюция. Киев : Феникс, 2012. 400 с.
- Чепелик О. Розглядаючи практики соціальної скульптури та естетику взаємодії. *Художня культура*. 2010. № 7. С. 165–176.
- Шумилович Б. Відмовляючись від соціалізму: альтернативні простори Львова 1970–2000-х років. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2013. Вип. 23. С. 602–614.

References

- Babii, Nadiia. 2015. Occasional architecture of the 18th century in the baroque culture of Stanislaw region. *Newsletter Precarpathian University. Art Studies* 30–31(1):45–52. <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/mystectvo/%D0%92%D0%B8%D0%BF.30-31%20%D0%A7.1.pdf> [in Ukrainian].
- Baran, Volodymyr. 2003. *Mykhailo Zorii*. Ivano-Frankivsk: Symyk [in Ukrainian].
- Bondarevska, Iryna. 2016. “Unbeautiful art.” *NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies* 180:12–21. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9302> [in Ukrainian].
- Chepelyk, Oksana. 2010. “Rozhliadaiuchy praktyky sotsialnoi skulptury ta estetyku vzaiemodii.” *Khudozhnia kultura* 7:165–76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2010_7_14 [in Ukrainian].
- Dobosh, Halyna. 2008. “Yakym bude pamiatnyk Kobzarevi v Ivano-Frankivsku?” October 21. <https://www.radiosvoboda.org/a/1332151.htm> [in Ukrainian].
- Protas, Maryna. 2012. *Skulpturnye simpoziumy Ukrainy: Stilistiko-paradigmalnaia evoliuciia*. Kyiv: Feniks [in Russian].
- Shumylovych, Bohdan. 2013. “Abandoning socialism: alternative spaces in L'viv in the 1970s–2000s.” *Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood* 23:602–14 [in Ukrainian].
- Yefimova, Anna. 2016. “Public art: prospects and ways of development in Ukraine.” *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv* 28:143–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnam_2016_28_15 [in Ukrainian].
- Yeshkiliev, Volodymyr. 2020. “Prysmeryky «zhretskoi» Ukrainy.” March 18. <https://matrix-info.com/prysmerky-zhretskoyi-ukrayiny/> [in Ukrainian].
- YouTube. 2011. “Pamiatnyk Tarasa Shevchenka – Ottava, Kanada – 26 Chervnia 2011.” June 28. https://www.youtube.com/watch?v=21UyIVQK_3w&feature=feedlik [in Ukrainian].

Nadiia Babii

THE ART IN PUBLIC SPACE OF WEST-UKRAINIAN TOWNS:
EXPECTATIONS AND REALITIES

The **purpose of the article** is to trace the contemporary artistic practices implemented in the western Ukrainian urban spaces at the beginning of the 21st century; to determine the degree of dependence of artistic trends on the dispute between profile professionals and the active community of the city. The **research methodology**: the research relied on the methods of a comprehensive and systematic approach, which allowed covering various issues of the appearance and perception of objects of modern art in the traditional urban spaces of Western Ukrainian cities; benchmarking was used in the review of implemented objects, photo and video sources; the interview method became relevant.

The **scientific novelty** of the work is that it addresses the issue of the perception of artistic objects in urban spaces. The perception of art is considered both from the standpoint of artists, connoisseurs, theorists, and from the position of an active public, whose opinion often influences the decisions of city-planning art councils, various competition commissions. Permanent and temporary projects created before festivals and holidays are considered. There are a number of contradictions: between expected and realized, beautiful and relevant, established and experimental. The role of contemporary practices in the transformation of sustainable urban spaces is revealed. It is emphasized that contemporary art is the driving force of culture, and while not always perceived in general, it can change the understanding of constant constants, contrasting the new approach, abandoning traditional forms, saturating the space with new content, overestimating the impossible.

Results. It has been determined that in the early 21st century art practices became an integral part of the transformation processes of the urban environment of Western Ukraine and demonstrate a wealth of reflections related to social change. Analysis of the achievements of Western Ukrainian cities proves that their environments are the most flexible to the introduction of modern culture. New monuments, graffiti, works that present the “intervention” of art forms into urban space provoke the transformation of a sustainable perception of urban space, giving rise to accompanying practices of shareholding.

At the same time, it should be noted that the different pole attitude to artistic constants and social ordering for monumental works cause radical contradictions in different social groups: topical is defined as low-artistic, incomprehensible, temporary, at the same time traditional is seen as outdated, applied, conservative.

Keywords: art practices, contemporary art, transformation of urban space, contradictions of perception, traditional society.

Матеріал надійшов 27.03.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)